

Valy-Geta CEIA

Ordo et rusticitas sau Despre romanitatea exemplară*

Trăim în mijlocul dezlănțuirii tumultuoase a orașului. De pe înălțimea societății urbane, suntem înclinați să socotim viața rurală drept semn de existență inferioară, departe de spiritele rafinate ale metropolei. Dar nu numai noi putem fi, cumva, acuzați de această falsă percepție asupra vieții la țară. Romanii celei de-a doua jumătăți a veacului I î.Hr. deveniseră la fel de străini de ceea ce înseamnă existență câmpenească. Viața se desfășoară în mijlocul forfotei urbane, evenimentele importante doar acolo se pot săvârși.

La o privire atentă, însă, descoperim rolul modelator de caractere și de conștiințe pe care îl are agricultura. Tocmai de aceea, o considerare globală a vieții rustice ne oferă date pentru a descifra înseși direcțiile social-politice ale statului respectiv, dar, la un alt nivel, și o perspectivă profundă asupra mentalităților ce însușesc acel spațiu. La tot pasul, *pericula* – evidente sau latente – exersează spiritul cu capacitatea de a lua decizii, de a răzbi, de a nu cădea învins. Pilda oferită de către Aulus Gellius, a unui trac *ex ultima barbaria*¹ „din cea mai îndepărtată sălbăticie”, care se iluzionează asupra facilităților campestre, e etalonul perfect al aprecierii acestei existențe. Tâlcul pildei e evident. Nedepins cu agricultura, tracul a plătit scump îndrăzneala și greșeala de a crede că învățătura înseamnă *imitatio falsa* „imitație nesocotită”. A te lupta zi după zi cu ogorul, cu zeii neprielnici ai timpului, cu molimile, a relua cu obstinația lui Sisif muncile câmpului nu înseamnă nicidecum abrutizare existențială, ci, dimpotrivă, exersare, șlefuire a unor calități *sine qua non*. Ne trezim astfel azvârliți brusc din cea mai simplă și epuizantă activitate fizică în cea mai adâncă reflecție a dimensiunilor altitudinale ale existenței.

În preambulul la tratatul *De agri cultura*, Cato Maior trasează, cu patosul său inconfundabil, modelul romanului exemplar: *virum bonum quom laudabant, ita laudabant: bonum agricolam bonumque colonum; amplissime laudari existimabatur qui ita laudabatur. [...] ex agricolis et viri fortissimi et milites strenuissimi gignuntur.*² Ca într-un ecou, Varro prelungește această viziune, adăugându-i accentele dramatice ale realității contemporane, a doua jumătate a veacului I a. Chr.: *Viri magni nostri maiores non sine causa praeponerent rusticos Romanos urbanis. [...] Quod dum servaverunt institutum, utrumque sunt consecuti ut et cultura agros fecundissimos haberent et ipsi valetudine firmiores essent [...]. [...] nunc intra murum fere patres familiae correperunt,*

1 * O variantă a lucrării a fost prezentată la Colocviul „Ordine și Chaos”, al Departamentului de limbi clasice de la Facultatea de Limbi și Literaturi Străine a Universității din București (17 mai 2014).

Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, XIX, XII, 7-9.

2 Cato Maior, *De agri cultura, praef.*: „când laudau un bărbat bun, [strămoșii noștri] îl laudau spunând că e un bun țaran și un bun cultivator”; se considera că era extraordinar de laudat cel care era în felul acesta laudat. [...] dintre agricultori se ivesc și bărbați foarte puternici și soldați extrem de destoinici” (trad.n.).

*relictis falce et aratro, et manus movere maluerunt in theatro ac circo quam in segetibus ac vinetis.*³ Într-o perioadă în care ținutul peninsular tindea să dezvolte o agricultură de lux, în slujba consumului urban în creștere, scriitorul celebrează fecunditatea locurilor, pe care le compară plastic cu o imensă livadă. Preocupat de practicarea vânatului și de mărfurile alese, devenite rentabile, el se declară neliniștit față de neglijarea agriculturii tradiționale, în favoarea parcurilor și a bazinelor pline cu pești. Crezând cu fermitate în agricultura intensivă, combinată cu creșterea vitelor, enciclopedistul roman propune un model de domeniu agricol de o amploare moderată, *villa rustica*, structurat după o complexitate armonioasă. Atașamentul față de tradiție, manifest, se conjugă, așadar, la Varro cu o perspectivă modernă asupra întregii agriculturi. Cele trei cărți ale tratatului său configurează un tablou complex al cultivării cerealelor și al îngrijirii arborilor, al zootehniei și, ultima carte, al creșterii animalelor de curte, dar și al îngrijirii albinelor. Acum – ultima jumătate a secolului I î. Hr., când Roma republicană lasă loc celei imperiale, perioadă de răscruce din istoria romană – se profilează două direcții convergente în ce privește statutul agriculturii: o conștientizare a situației dramatice a agriculturii, dar și un efort de revigorare a lumii rurale (chiar dacă acesta se va dovedi zadarnic). Reformele agrare din istoria Romei reflectă un proces de destabilizare între *agri privati*, domeniile private, și *ager publicus*, proprietatea statului. Decăderea micii proprietăți are loc atât pe fondul acaparării de către patricienii bogați a terenurilor vândute, ba chiar și a arendării sau a cedării lor primului ocupant, cât și a ruinării proprietarilor mici și mijlocii în urma devastărilor suportate de romani în timpul celui de-al doilea război punic. Deși ca urmare a cuceririlor domeniul public devenise imens, de el beneficiau doar cei bogați. Această schimbare a atras un alt fenomen: părăsirea ogoarelor și migrarea la oraș, îndeosebi la Roma, a muncitorilor. În secolul al II-lea deja, imense latifundii ajung, așadar, în mâna câtorva, ceea ce avea să ducă, precum vizionar arată Pliniu cel Bătrân, chiar la pierderea patriei.

Or, fenomenul nu este unul care să se limiteze doar la sfera proprietății agricole, la simple analize economice. Consecințele abandonării ogorului sunt cu mult mai profunde, fiindcă această muncă trudnică, îndârjită, permanentă, ordonată și „supusă cerului” – după sintagma lui Raymond Bloch și Jean Cousin, recognoscibilă ca un leit-motiv la Hesiod, în Ἔργα καὶ Ἡμέραι – dezvoltă în practicant însușiri superlative. Responsabilitate, fermitate, constanță, simplitate, conștiința datoriei, pietate coparticipă la încheierea acestui univers, iluminându-l. Chipul emblematic al lui Cincinnatus⁴ se ivește spre a ne învedera acest

3 Varro, *De re rustica*, II, 1: „Pe bună dreptate, strămoșii noștri, oameni de seamă, puneau mai presus romanii de la țară decât pe cei de la oraș. [...] Atâta vreme cât erau credincioși acestei tradiții, ei au câștigat în două feluri, fiindcă și în agricultură aveau ogoare foarte fertile și ei înșiși erau mai puternici. [...] în zilele noastre aproape toți capii familiilor au apucat-o aproape în grabă în cetate și, abandonându-și coasa și plugul, au preferat să-și folosească mâinile mai degrabă pentru a aplauda la teatru și la circ decât să le folosească la lucrul câmpului și al viței-de-vie” (trad.n.).

4 Vezi Titus Livius III, 26-29. Înfrângerea romanilor în războiul cu vecinii sabini determină senatul roman să numească un dictator – pe timp de șase luni, nu insist aici asupra înțelesului conceptului, cu totul altul, pe atunci – și decid ca acesta să fie Cincinnatus. Îl găesc la coarnele plugului, muncindu-și alături de soție ogorul. Înștiințat de decizia senatului, îmbracă toga și ia comanda soldaților, obținând o victorie pentru care e primit în triumf la Roma. La doar 16 zile de la numire, misiunea fiind îndeplinită, Cincinnatus se întoarce însă la munca ogorului său, pe malul drept al Tibrului. Discret sau manifest, episodul acesta reprezintă un

firesc al vieții. Perspectiva complexă și convergentă asupra elementelor integrante ale devenirii ni se lasă descoperită într-o poveste răscolitoare pentru romani, dar și pentru umanitate, *largo sensu*. O atare viziune coerentă asupra vieții conferă romanității altitudinale dimensiuni indeniabile, profilându-i piscurile tocmai în vremurile de început ale eonului roman. Coerența fără fisură dintre planurile preocupărilor și manifestărilor noastre se impune însă drept cale dreaptă și sigură spre umanitatea pe care neîncetat o năzuim: armonioasă în disonanțele ei, unitară în diversitate, convergentă, în pofida divergențelor ce o străbat. Aceasta este pilda, transtemporală, oferită de către Cincinnatus.

Lecția romanității e însușită însă pe de-a-ntregul doar dacă asimilăm diacronic acest prototip civilizațional. Într-o perspectivă comprehensivă, procesul obligă la

reflectarea mutațiilor social-mentale în interiorul unui spațiu în schimbare. Astfel, survolându-l, constatăm că traseul decadenței romane este jalonat de degradarea idealurilor comunitare, de potențarea tot mai accentuată a instinctelor egotiste, de prevalarea intereselor individuale în detrimentul celor cetățenești, de separare până la incongruență a planurilor vieții, *exempla maiorum* rătăcindu-se în hățișurile contingentei. Or, în lumina devenirii,

raportarea la idealurile antecesorilor e fundamentală, actualitatea durabilă revendicând obligatoriu asimilarea antecesorilor. Trecutul nu e atunci tărâmul nostalgiilor deșarte, ci sursa și imboldul devenirii, izvorul și, totodată, depozitarul propriilor noastre virtuți și idealuri: „în căutarea unor noi idealuri de viață, deopotrivă cu activa cercetare a zilelor noastre, nu trebuie să pierdem din vedere legea filogenezei idealurilor. Când se clădește o lume nouă, amintirea celei vechi trebuie ținută trează în inimă și minte. Noile idealuri nu pot nesocoti ceea ce oamenii au crezut a recunoaște până acum drept nobil, frumos și sfânt.”⁵

Numai că o atare opinie nu are nicidecum aromele proaspete ale actualității, ci, fără îndoială, parfumul lumii clasice. Spre a salva sufletul patriei, Octavianus Augustus purcede la un alt tip de război, mult mai dramatic decât cel al precedesorilor și, poate, mai sângeros – fiindcă nimic nu e mai crâncen, mai anevoios decât descoperirea și cucerirea spațiilor interioare. Într-un demers conjugat de resuscitare a orgoliilor civice, de percepere verticală a vieții și de reclădire a Romei altitudinale, împăratul își aliază marii creatori, socotindu-i *milites strenuissimi* – ca să-l parafrazez pe Cato Maior. Într-o tentativă soteriologică, operele acestora – ce conturează un spațiu referențial exemplar, prin evocarea altitudinii spirituale a Romei de odinioară, prin reînvierea trecutului ca model existențial și de civism – declanșează războiul pe frontul interior al ființei. *Exempla*, fiecare în felul său, pentru contemporaneitatea ce percepe drept vetuste tocmai valorile

element referențial fundamental și pentru literatura augustană.

⁵ Vianu 1982, p. 462-463.

care au înălțat Roma, din oameni de pripas pe coline dezgoline, toate aceste creații devin un manifest al iubirii de patrie, când discret, când pătimaș.

Declarând drept model existențial suveran *mos maiorum*, ce creionează fidel *verus et bonus Romanus*, scriitorii de curte – sintagmă nicidecum impregnată de conotația puternic peiorativă actuală, fiindcă obliga la valoare și era străină de fațetele obedienței profitoare – ne înfățișează lumea campestră ideală. Horațiu ne restituie acest jind, în care simplitatea și ritmul naturii ordonează existența individului *ut prisca gens mortalium*, în epoda *Beatus ille...* (*Epodon liber*, II)⁶, ale cărei ecouri răsună, peste veac, și în poemul lui Claudian, *De sene Veronensi*:

*Felix, qui patriis aevum transegit in agris,
ipsa domus puerum quem videt, ipsa senem;*

[...]

*Frugibus alternis, non consue, computat annum;
autumnnum pomis, ver sibi flore notat.*⁷

Ambele poeme cântă ritmul existențial circumscris mișcării astrilor, ordinea, simplitatea, constanța, firescul, bucuria, ce e, obligatoriu, consecința efortului, ne învață iarăși romanitatea. „Lumea umană a spațiului și timpului” pe care o analizează Cassirer în al său *Eseu despre om*⁸, tributară ideilor de ordine, de unitate și de legitate a universului ni se revelează astfel cu acuitate.

În creația horatiană, una dintre cele mai convingătoare sub aspectul reîntronării elementelor cardinale ale vieții altitudinale romane, avem, în schimb, o panoramă a sufletului omenesc și a ravagiilor pe care le face răzlețirea de perceperea verticală a vieții. Împestrită de jindul vieții rurale, opera lui Horațiu ne așază sub ochi tabloul antinomic al existenței câmpenești și al celei urbane, spre a pricepe măcar ceva din armonia ineluctabilă originară a rusticității, despre ordinea ce se așază în consonanță cu mișcarea astrilor și mersul naturii. Să-i urmărim, bunăoară, chiar pe cei doi șoareci, *mus rusticus* și *mus urbanus*, pe rând gazdă și oaspete.⁹ Prin intermediul lor, ni se relevă două modele existențiale în contrapondere: simplitate, liniște, măsură, pe de o parte, neliniște și agitație permanente, ostentația prosperității câștigate cu un consum demn de cu totul alte cauze, pe de alta. Altundeva, venusianul operează o veritabilă analiză antropologică când, strecurând versurilor sale, pentru trezire, o poțiune de *italum acetum*, intuiește în dorința obstinantă de a-ți clădi casa prin imitarea/ refacerea spațiului rural, nostalgia spațiilor serene campestre:

*Deterius Libycis olet aut nitet herba lapillis?
Purior in vicis aqua tendit rumpere plumbum,
quam quae per pronum trepidat cum murmure rivum?
Nempe inter varias nutritur silva columnas,
laudaturque domus, longos quae prospicit agros.*

6 Horatius 1980, p. 294.

7 Claudian, *De sene Veronensi*, 1-2, 11-12: „Ferice e omul când viața-și duce-n ogoarele sale,/ Tot o casă îl vede și țânc și cu plete cărunte./ [...] Numără anii pe roade, nu după consul, ca tineri./ Vara o știe pe floare, toamna, asemeni, pe poame.” (în *Poezii latini postclasici* 2001, p. 86-87).

8 Vezi Cassirer 1994, p. 66-83.

9 Vezi Horatius, *Sermonum liber alter*, VI.

*Naturam expelles furca, tamen usque recurret.*¹⁰

„A privi spre viitor și a nu zăbovi cu încăpățănare într-o admirație convențională a trecutului”¹¹ aduce forța ideatică recunoscută a operei horatiene, care nu încremenește într-o nostalgie sterilă, ruptă de viața activă, ci impulsionează neîncetat la transformare.

Un alt *laudator temporis acti*, Vergiliu, ne oferă grație poemului său didactic, *Georgicele*, un riguros îndrumar al lumii rurale. În cele patru cărți ale scrierii descoperim indicații prețioase cu privire la succesiunea și modul în care trebuie să se desfășoare muncile ogorului, la viticultură și arboricultură, apoi, în cartea a III-a, la creșterea vitelor și, în ultima, informații utile pentru cei dedicați apiculturii. Astfel, întreaga economie rurală este descrisă – surprinzător pentru cei de azi – într-un tratat versificat. Dar întregul poem este contrabalansat de excursuri a căror poeticitate răvășitoare nu face decât să rearticuleze unitar existența, în complexitatea sa polifonică. Aceste idei „sunt plasate de-acum în interiorul reprezentării, în interstițiul ideii, – preluând, *mutatis mutandis*, o plastică reprezentare a lui Foucault – în acest spațiu infim în care ideea se joacă cu ea însăși, descompunându-se și recompunându-se”¹². Poemul oferă astfel fundament solid înțelegerii vieții și resorturilor creației și aproprierii literaturii. Luându-ni-l însoțitor, ca odinioară Dante, pe Vergiliu, să scrutăm rapid din acest punct literatura, spre a-i decela urzeala. Astfel, mai mult decât orice, literatura este artă a sufletului și a conștiinței, ea este artă a cunoașterii și a vieții, ea este, prin urmare, locul în care rațiune și afect, gnoseologic și estetic se întretes într-o armonie deplină. E vorba de un *modus vivendi cogitandique* articulat foarte coerent și unitar, în care dimensiunile existenței sunt interconținute. De altminteri, *Dicta Catonis* străluminează acest adevăr secund al literaturii. Acolo citim, în prefața celei de-a doua cărți: *Telluris si forte velis cognoscere cultus, / Virgilium legito.*¹³ Iată, un poem didactic este cel mai adecvat mijloc de instruire în tainele muncii rurale. Evident, am fi crunt tentați să depășim, ca pe o vanitate a poeziei, acest îndemn dacă nu ne-am așeza, precum avem obligația, în mijlocul universului despre ale cărei rosturi vorbim.

Revenind din acest popas lăaturalnic, o elegie properțiană, supranumită romană (IV, I), ce i-a stârnit lui Dumézil analize extrem de pasionale, concentrează printr-un paralelism antitetic înfățișarea vechii Rome – *illa Roma antiqua* –, a simplității și virtuților intrinseci ființei, și aceea augustană, în care luxuria, ostentația prosperității devin implicit reperele valorizării individului, determinând o primejdioasă decadere morală. Într-un tablou dihotomic, instanțele ce duc la schisme și la degenerare spirituală sunt subtil profilate:

*Hoc, quodcumque vides, hospes, qua maxima Roma est,
Ante Phrygem Aenean collis et herba fuit;
Atque ubi Navali stant sacra Palatia Phoebos,*

10 Horatius, *Sermonum liber primus*, X, 19-24: „Marmura e pe potriva pajiștii ce-a flori miroasă?/ Apa în oraș adusă, gata țevile să spargă,/ E mai limpede ca unda călătoare-n valea largă?/ Voi sădiți, printre colonne, pădurice în crâmpie,/ Țineți ca o față-a casei înspre larg de câmp să deie,/ Firea îndărăt sen-toarce, de-ai goni-o chiar cu parii”.

11 Bloch, Cousin 1985, p. 115.

12 Foucault 1996, p. 110.

13 *Dicta Catonis, Liber II, Praefatio, 1-2*: „De vrei, poate, să știi mai multe despre cultivarea pământului./ Citește-l pe Vergilius”.

*Evandri profugae concubere boves.
Fictilibus crevere deis haec aurea templa,
Nec fuit opprobrio facta sine arte casa;
[...] Curia, praetexto quae nunc nitet alta senatu,
Pellitos habuit, rustica corda, Patres.¹⁴*

Tibul recurge la aceeași structură opozitivă dinamică, de conjugare a trecutului simplu, dar încărcat de spiritualitate, cu prezentul îndestulat material, însă diluat în planul virtuții.¹⁵ Împletindu-și semnificații și trimiteri variate, articulate însă convergent, imaginile vorbesc cu asupra de măsură despre relativitatea existențială, despre însemnele fundamentale ale vieții, ce înscriu ființa în orbita vieții vrednice de trăit – *vivimus vitalem aevom* „trăim o viață vrednică de trăit”, cum spune Plaut¹⁶, așezând un atare ev fast sub zodia proteguitoare a lui Iuppiter. Faptele simple, dar pline de efort, au transformat, așa cum ne încredințează Propertiu, o adunătură de bordeie sărăcicioase, răspândite pe colinele Latiumului, în cea mai măreață cetate. Pentru aceste *rustica corda* reperul cardinal îl constituie, *avant la lettre*, îndemnul senecan *vivere secundum naturam*; iar poetul se îngrijește să ne atragă luarea-aminte asupra unei conștiințe superioare, nesufocată de greutatea materialității, căci – aflăm – simplitatea desăvârșită *Nec fuit opprobrio*.

Catul descoperă la rându-i resorturile intime care au provocat aceste schimbări profunde; activismul structural (*negotium*) a fost covârșit treptat de *otium*, declanșator de dezastre morale și sociale:

*Catulle, tibi molestum est:
otio exsultas nimiumque gestis:
otium et reges prius et beatas
perdidit urbes.¹⁷*

Aici și astfel însușită, lecția majoră a romanității, cum spuneam, ne obligă să privim faptele în desfășurarea lor, să înnodăm diversele planuri, să preluăm și să transmitem ceea ce a fost acceptat drept bun, adevărat, frumos. Astfel, însemnăm cu adevărat ceva dacă știm ca, păstrând ceea ce e prețios, să remodelăm, să înnoim în consonanță cu ordinea atemporală a universului, cosmosul nostru. De aceea *ubi sunt (qui ante nos)* „unde sunt (cei care înaintea noastră)” reprezintă nu un încremenit topos artistic, loc gol, privat de afectivitate, ci un veritabil element cardinal al idealurilor noastre. Dar, în fond, un miez de gândire, încapsulat într-o formulă devine topos abia atunci când nu mai suntem capabili să-i înțelegem izvorul ce clocotește fără astâmpăr, perpetuu, la rădăcina sa. Conștiința, dramatică, a faptului că e anevoios să îți construiești existența la înălțimea timpurilor înaintașilor a constituit multă vreme un punct nodal în creația literară. Profilarea sferelor

14 *Elegiae*, IV, 1, 1-6, 11-12: „Străine, tot ceea ce vezi aici, pe unde se întinde măreață Roma/ Înaintea friganului Eneas era doar iarbă și coline./ Și unde se înalță, pe Palatin, templu pentru Neptun Corăbierul/ Se tolănea odinioară cireada lui Evandru./ Aceste temple aurite au fost durate în locul unor zei din lut./ Care nu se rușinau de bordeiul simplu./ [...] Curia, ce strălucește mândră de toga pretextă./ Avea bătrâni dintr-o bucată, îmbrăcați în piei” (in Propertius 1992, pg. 114).

15 V. Albius Tibullus, *Elegiae*, II, 5.

16 Plautus, *Poenulus*, V, IV, 1187.

17 Catullus, LI, *Ad Lesbiam*: „Tihna, Catul, îți este dăunătoare; tihna ți-a prilejuit prea multă tulburare și prea mult avânt; în trecut tihna a făcut să piară regi și orașe fericite”.

semantice ale acestuia izbutește să ilustreze pregnant noutatea vechiului și, mai mult, imperativul întoarcerii înspre bătrânețea umanității, etalon al propriilor noastre virtuți și idealuri, oglindă în care, privindu-ne, avem dintr-o dată încredințarea profundă a comuniunii indelebile de dincolo de timp, în stare să îndepărteze sentimentul pierzător al solitudinii. Ne trezim astfel responsabili, la rândul-ne, pentru *ce va fi*. Acest sentiment a stârnit grija împăratului Augustus și, în egală măsură, a tuturor aceluia care și-au înțeles rostul, destinul.

Viziunea aceasta concertată asupra vieții, conturată în tușe extrem de fine, ne pune sub ochi panorama unei umanități care se deschide înspre umanitatea dintotdeauna. Aparent deconcertant, Jean-Yves Boriaud îl citează în *Histoire de Rome* pe Freud, care visa adesea la Roma, cetatea eternă unde „rien de ce qui se produit ne se serait perdu et où toutes les phases récentes de son développement subsisteraient encore à côté des anciennes.”¹⁸ Descoperim însă aici nu numai o imagine asupra felului în care trebuie să privim înspre Roma, ci și a rosturilor propriei existențe. Pentru Cicero cultura nu este o simplă proiecție spirituală, ea devine intrinsecă vieții în acțiunile sale cele mai concrete.¹⁹

Congener spiritual teoreticianului roman, Thomas de Koninck – cel care operează o analiză a resemantizării conceptului în cartea sa despre *Noua ignoranță și problema culturii* – decelează în semnificațiile conceptului grave confuzii – asupra cărora nu voi zăbovi aci. În ocurență cu întreaga viziune ciceroniană, filozoful canadian insistă asupra faptului că aceasta „angajează ființa omenească în întregime”²⁰: „Minunatul cuvânt «cultură» ne trimite de la bun început tocmai la viață, mai curând decât la vreun model artificial. El sugerează continuitatea de creștere specifică vieții, autodezvoltarea, dar și o anume fragilitate și dependență față de mediu. Viața despre care se vorbește aici este viața sufletului, potrivit sintagmei clasice, pe care i-o datorăm lui Cicero, de *cultura animi* – adică înflorirea deplină, nu numai a copacului, ci și a spiritului uman pe culmea potențialităților sale. Ea include etica și politica, dar și dragostea de frumos, evident; căci Cicero spune *animi* și nu *animae*, ceea ce sugerează toate valorile pe care noi le asociem cu „inima” – și nu numai inteligența.”²¹ Cale privilegiată, suverană, reper cardinal și intrinsec al ființei, pentru romanitatea republicană solidaritatea pleneră dintre religie și drept, dintre viața privată și cea socială, coeziunea deplină a diverselor laturi ale vieții și, mai ales, dedicarea fără opreliști garantau dimensiunea altitudinală a cetății și a individului. Realitatea vieții noastre individuale dobândește sens deplin și valoare numai în măsura în care e dedicată cetății și comunității și, în același timp, se leapădă de attributele exacerbate ale eului. De această conștiință civică, umanistă, erau însuflețiți în vremurile strălucirii lor romanii înșiși. În numele său, bravii romani clamau binele cetății și al celorlalți ca surse obligatorii ale binelui individual; binele propriu este răsplata celor care trăiesc gândind și practicând neîncetat binele comunitar, a celor care trăiesc iluminați de *exempla maiorum*. Literatura latină avertizează, fie *viva voce*, fie subiacent, că raportarea la idealurile antecesorilor e un imperativ ontologic fundamental. Lectura noastră se metamorfozează în cele din urmă

18 Boriaud 2001, p. 6.

19 Radkowski 2000, îndeosebi cap. *Societate, cultură, civilizație*, p. 25-80.

20 Idem, *ibidem*.

21 Konick 2001, p. 80.

într-o avertizare, *avant la lettre*, asupra efectului Simmel. Progresul nu e legat direct de prosperitate, iar mutațiile gândirii umane trebuie asimilate critic. În relația utopic-distopic care, am văzut, se instituie în aceste opere, cititorul însuși este implicat direct, într-un efort personal de reflexie asupra elementelor fundamentale ale existenței, dar și asupra pericolelor care trebuie eludate, *ut vivat vitalem aevum*.

Bibliografie

Izvoare literare

Cato

Cato, Marcus Porcius Censorius-Maior, *De agri cultura*, edidit Antonius Mazzarino, Leipzig, B. G. Teubner, 1982.

Catullus

Catullus, Caius Valerius, *Carmina*, Ediție bilingvă, Traducere, studiu introductiv și note de Teodor Naum, București, Teora, 1999.

*** *Dicta Catonis. Spusele memorabile ale lui Cato*. Studiu introductiv, traducere în metru original și note de Mariana Băluță-Skultéty, București, Editura Universității din București, 2009.

Horatius

Horatius, Quintus Flaccus, *Opera omnia*. 1. *Ode. Epode. Carmen Saeculare*, 2. *Satire. Epistole. Arta poetică*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și indici: Mihai Nichita. Stabilirea textului și selecția traducerilor: Traian Costa, București, Editura Univers, 1980.

Gelle

Gelle, Aulu, *Les nuits attiques*. Tome IV. Livres XVI-XX. Texte établi et traduit par Yvette Julien, Paris, Les Belles Lettres, 1998.

Livius Titus

Livius, Titus, *Ab Vrbe condita*, III, Leipzig, Teubner, 1932.

*** *Poeți latini postclasici*, antologie bilingvă latină-română, traducere, cu studiu introductiv, medalioane, note de Traian Diaconescu, Iași, Institutul European, 2001.

Propertius

Propertius, Sextus, *Opera omnia*, Ediție îngrijită, text stabilit, cuvânt înainte, traducere în metru original și note de Vasile Sav, București, Editura Univers, 1992.

Varron

Varron, *Économie rurale*. Livre II. Texte établi, traduit et commenté par Charles Guiraud, Paris, Société d'Édition „Les Belles Lettres”, 1985.

Vergilius

Vergilius, Publius Maro, *Georgicon libri IV*, în *Oeuvres*, texte latin publiée avec une introduction biographique et littéraire, des notes critiques et explicatives, des gravures, des cartes et un index par F. Plessis et P. Lejay, Paris, 1927.

Literatură modernă

Bloch

Bloch, Raymond, Cousin, Jean, *Roma și destinul ei*. Volumul II. Traducere și note de Barbu și Dan Slușanschi, București, Editura Meridiane, 1985.

Boriaud

Boriaud, Jean-Yves, *Histoire de Rome*, Librairie Arthème Fayard, 2001.

Cassier

Cassirer, Ernst, *Eseu despre om. O introducere în filozofia culturii umane*. Traducere de Constantin Coșman, București, Humanitas, 1994.

Foucault

Foucault, Michel, *Cuvintele și lucrurile. O arheologie a științelor umane*. Traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu. Studiu introductiv de Mircea Martin. Dosar de Bogdan Ghiu, București, Editura Univers, 1996.

Frank

Frank, Tenney, *Life and Literature in the Roman Republic*, Berkeley-Los Angeles-London, University of California Press, 1971.

Goff

Goff, Jacques Le, *Pentru un alt Ev Mediu. Valori umaniste în cultura și civilizația Evului Mediu*. Volumul I. Studiu introductiv, note și traducere de Maria Carpov, București, Editura Meridiane, 1986.

Grimal

Grimal, Pierre, *Civilizația romană. I-II*. Traducere, prefață și note de Eugen Cizek, București, Editura Minerva, Colecția „Biblioteca pentru Toți”, 1973.

Habinek

Habinek, Thomas N., *The Politics of Latin Literature. Writing, Identity, and Empire in Ancient Rome*, Princeton-New Jersey, Princeton University Press, 1998.

Konick

Konick, Thomas De, *Noua ignoranță și problema culturii*. Traducere de Mihaela și Ion Zgărdău, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.

Mommsen

Mommsen, Theodor, *Istoria romană*, volumul I, Cuvânt înainte de acad. Emil Condurachi, Traducere de Joachim Nicolaus, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

Radkowski

Radkowski, Georges-Hubert de, *Antropologie generală*. Traducere de Florin Ochiană, Timișoara, Editura Amarcord, 2000.

Vianu

Vianu, Tudor, *Studii de filozofia culturii*. Ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană. Studiu introductiv de George Gană, București, Editura Eminescu, 1982.

Abstract

We live in the middle of the tumultuous life of the city. From the heights of the urban society, we are inclined to consider rural life a sign of an inferior existence, unfit for the metropolis' refined spirits. But on a closer look, we discover the character and conscience shaping role that agriculture had in the roman world. To struggle day by day in the field, with the unfavorable weather gods, diseases, to continue with the rigor of Sisyphus, the field work does not mean the existential brutalization, on the contrary, it implies the practice and refinement of sine qua non qualities. This writing traces how the distance from the discipline and simplicity of the rural life gradually destructs features that had built the greatest empire.